

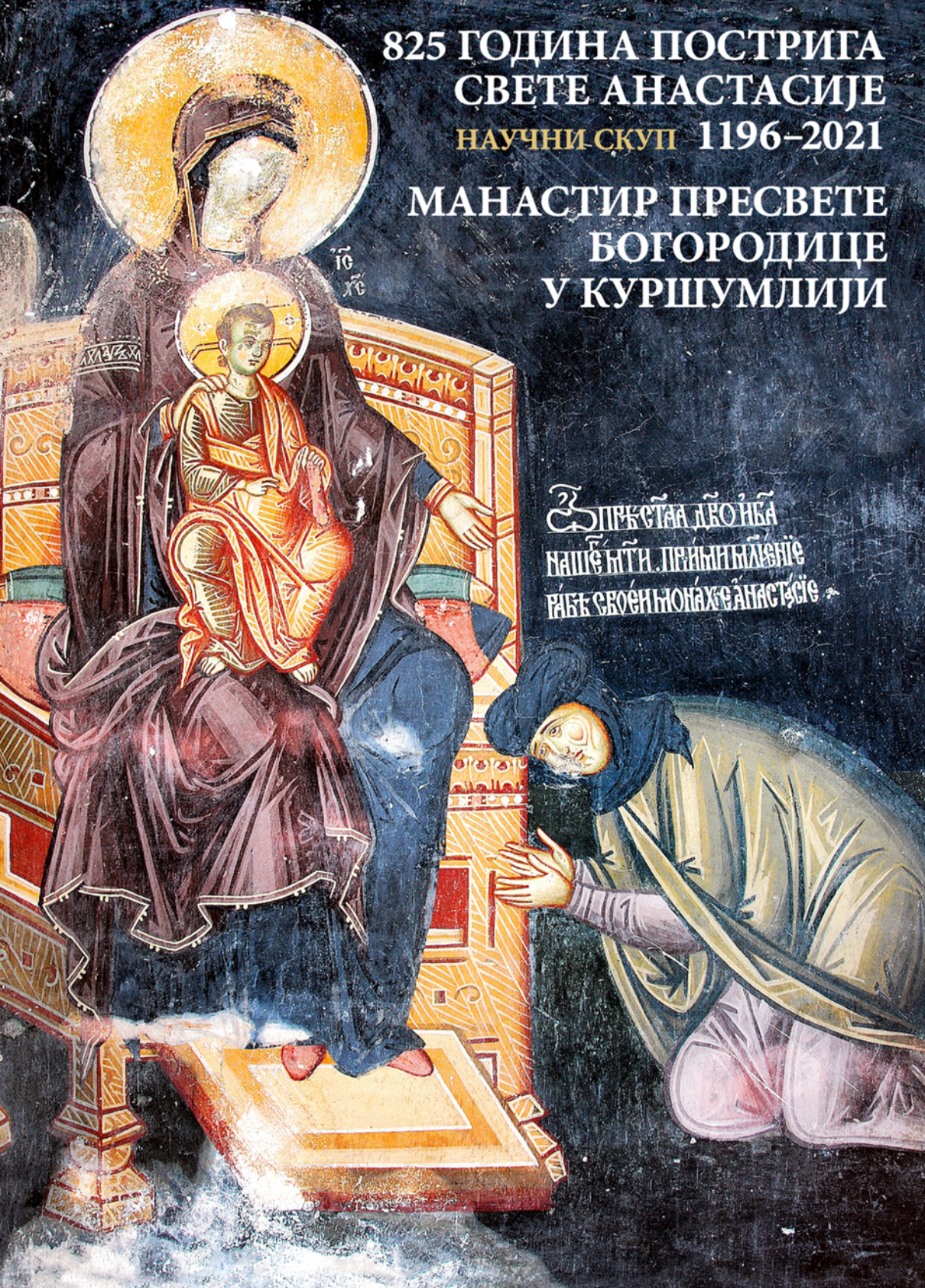
НП

АУ

825 ГОДИНА ПОСТРИГА
СВЕТЕ АНАСТАСИЈЕ
НАУЧНИ СКУП 1196–2021

МАНАСТИР ПРЕСВЕТЕ
БОГОРОДИЦЕ
У КУРШУМЛИЈИ

ЗПРЕСТАЈ ДВОЊБА
НАШЕ ИТИ ПРАВИМ ДВЕНІЕ
НАБЕ СВОЕИМОНАХЕ АНАСТАСІЕ

825 ГОДИНА ПОСТРИГА СВЕТЕ АНАСТАСИЈЕ
МАНАСТИР ПРЕСВЕТЕ БОГОРОДИЦЕ У КУРШУМЛИЈИ
Зборник радова са научног скупа
Куршумлија–Пролом Бања, 26–28. новембар 2021. године

С благословом
Епископа нишког Господина
АРСЕНИЈА

**825 ГОДИНА
ПОСТРИГА СВЕТЕ АНАСТАСИЈЕ
– МАНАСТИР ПРЕСВЕТЕ БОГО-
РОДИЦЕ У КУРШУМЛИЈИ**

Зборник радова са научног скупа
Куршумлија–Пролом Бања,
26–28. новембар 2021. године

Приредио
Владимир Вукашиновић

Ниш 2022

825 ГОДИНА ПОСТРИГА СВЕТЕ АНАСТАСИЈЕ
– МАНАСТИР ПРЕСВЕТЕ БОГОРОДИЦЕ У КУРШУМЛИЈИ
Зборник радова са научног скупа,
Куршумлија–Пролом Бања, 26–28. новембар 2021. године

Приредио: др Владимир Вукашиновић

ОРГАНИЗАЦИОНИ ОДБОР

Епископ нишки господин Арсеније – *председањик одбора,*
др Никола Лукић, др Ана Рашковић, др Петар Николић и
Далибор Мидић, *секретар одбора.*

НАУЧНИ ОДБОР

др Зоран Ранковић – *председањик одбора,*
др Смиља Марјановић Душанић,
др Даница Поповић,
др Ненад Милошевић,
др Владимир Вукашиновић,
др Србољуб Убипариповић и
др Драган Каран.

Рецензије свих радова у зборнику извршио је *Научни одбор* скупа

Уредник: др Владимир Вукашиновић

Издавач: ПБФ БУ и Православна Епархија нишка

За издаваче: Епископ нишки Арсеније и др Зоран Ранковић

Лектор: Јелена Ничић Хариба

Штампа: Интерклима-графика, Врњци

Тираж: 200

Делови зборника резултат су научног пројекта Матице српске – Одељења за друштвене науке: *Бојословље и духовни животи Српске Православне Цркве: историја и идентитети*

Предговор

На иницијативу и са благословом Преосвећеног епископа нишког господина Арсенија организован је научни скуп *825 година йосѣриѣ Свейѣ Анастѣасије — Манастѣир Пресвейѣ Боѣородице у Куршумлији*. Скуп је одржан у Куршумлији и Пролом Бањи, од 26. до 28. новембра 2021. године.

У организацији и реализацији скупа учествовали су Православни богословски факултет Универзитета у Београду и Матица српска, у оквиру пројекта *Боѣословѣ и духовни живоѣи Срѣске Православне Цркве: истѣорија и идентѣифѣѣѣѣ*.

На почетку смо мислили да ће овај научни скуп бити уско везан само за Епархију нишку и ПБФ Универзитета у Београду. После смо дошли до заједничког закључка са управом Матице Српске да се истраживања и резултати овога скупа укључе и у горе наведени пројекат. То, поред осталог, има симболички значај пошто показује нераскидиво јединство српског народа, јединство северне, централне и јужне Србије, које километри који се налазе између Ниша, Београда и Новог Сада не раздељују него спајају.

Саопштења која објављујемо, и резултати које она доносе, су допринели потпунијем сагледавању *начина* организовања женског монашког живота, *месѣа* где се он могао водити, *ѣправила* по којима се структурирао и *начина сѣуѣања* у монашку заједницу – чина пострига.

Не треба губити из вида ни то да је манастир Пресвете Богородице у Куршумлији, на жалост, данас у рушевинама. Због тога се надамо да ће плодови научног скупа *825 година йосѣриѣ Свейѣ Анастѣасије – Манастѣир Пресвейѣ Боѣородице у Куршумлији* допринети јачању свести о неопходности његове обнове и помоћи покретању конкретних корака у њеној реализацији.

*Проф. др Владимир Вукашиновић,
ѣройѣоѣрезвиѣѣер-сѣаврофор,
Продекан за науку ПБФ БУ*

ЖЕНСКО МОНАШТВО У КАНОНСКОМ ПРЕДАЊУ ЦРКВЕ ДО СРЕДИНЕ V ВЕКА

Апстракт: Канонско предање ране Цркве познаје неколико категорија женâ-подвижницаâ, али је сваку од тих тешко поистоветити са женским манастирским монаштвом какво познајемо данас. Канонско предање настало у периоду позне антике и раног средњовековља било је изложено снажном упливу државног права, најчешће отежавајућем, у поступку остваривања одређених социјалних и еклисијалних права, у која можемо убројати и одређење за подвижнички живот монашког обрасца, по правилу организован у оквирима *domus*-а, а од средине 4. века и манастирских заједница. Институција *pater familias*-а, као веома развијена правна и социјална категорија, суштински је одређивала права и обавезе сваког поданика империје који је био римски грађанин и који се управљао нормативима *ius civilis*-а. То значи да је женско подвижништво до средине 4. века било еклисијално и социјално тешко видљиво, о чему нам најречитије говоре канони Цркве до овог периода.

Кључне речи: женско монаштво, манастири, девственице, подвижнице, *pater familias*, *ius civilis*, *domus*.

Развој женског монаштва у периоду позне антике није нимало једноставна тема. Наиме, и поред светописамске и предањске утемељености женског подвижништва унутар или ван монашког контекста, ово питање увек изазива доста контроверзних мишљења, у распону од оних скептичних према овом црквеном искуству кроз историју до оних еуфоричних који у женском монаштву виде водилу обнове подижништва у савременој Цркви. Имао сам прилику да се упознам са неколико радова, којих иначе нема много, који се баве различитим аспектима женског подвижништва и монаштва, а оно што се препознаје као заједнички подтекст свих јесте осећај да аутори о овој теми, поред обиља аргумената и чињеница, говоре као да се живот Цркве и живот монаштва, па и

женског, одвија у некаквом друштвеном вакууму,¹ односно, као да Црква не постоји увек у некаквом социјалном и вредносном контексту који је окружује, прожима, изазива и провоцира, унапређује и испуњава. Другим речима би се могао изразити утисак да се феномен монаштва или, у ужем смислу ове теме, женског монаштва, најчешће доживљава из угла Цркве и црквеног искуства и црквене свести карактеристичне за одређено време и одређену епоху, док се у великом луку заобилазе и занемарују друштвени чиниоци који одређују конкретну црквену стварност. Чини се да управо по питању настанка женског монаштва тзв. ванцрквени чиниоци, поред оних унутарцрквених, односно, благодатних и светодуховских, имају кључни утицај на његово појављивање, развој, опадање, обнову, као и све друге процесе који га одређују.

Уколико бисмо желели да направимо временску скалу путем које бисмо пратили настанак и развој женског монаштва онда бисмо могли да издвојимо четири заокружена периода. Онај којим ћемо се бавити у овом раду карактерише живот Цркве у првих пет векова, завршно са Четвртим васељенским сабором. То је период у којем се успостављају основна начела подвижничке праксе женског монаштва. Затим долази период Источног Римског царства, односно, тзв. Византије и Јустинијанових правних реформи које ће у великој мери изменити лик царства као и појавни лик Цркве, али и народних и државних заједница које су се на њу цивилизацијски ослањале, а потом период туркократије и великог опадања у бројности и распрострањености женских манастира, да би се цео процес завршио периодом од почетка 19. века до данас, који карактерише обнова и велики успон женског монаштва.

Рана Црква не препознаје институцију монаштва,² било мушког било женског, већ искључиво међу женама подвижницама тзв. посвећенице (заветнице), девственице и удовице, а у каснијем

¹ Постоји мали број радова који се баве социјалним и правним статусом жена у епохи позне антике у контексту њиховог еклисијалног статуса и уопштено сагледаваног женског монаштва.

² У списима аутора раног периода Цркве, од краја I до средине III века, немамо спомена о монашким заједницама нити о самим монахињама већ се искључиво говори о девственицама, заветованим подвижницама, удовицама и

периоду међу њима изабране у клир – ђаконисе.³ Односно, раној Цркви су у целости били својствени подвижнички етос и стално настројење према подвигу, и у том смислу је било анахроно из целине јединственог црквеног тела издвајати репрезенте неког особеног типа подвижништва.⁴ Ако и говоре о подвигу, што је веома ретко, најстарији канони га препознају као обавезу инхерентну пре свега клирицима свих ступњева клира, а тек понекад и лаицима. О томе нам најречитије говори 38. канон Картагинског сабора⁵ који прописује да клирици и подвижници уздржања (под којима, ужим тумачењем, опет можемо подразумевати клирике уколико узмемо у обзир и друге картагинске каноне који обавезу подвига уздржања најчешће виде код клирика као репрезентата подвижничког менталитета целе Цркве, самим тим и лаика /сличну одредбу имамо и у канонима сабора у Елвири, 18. канон⁶/) не одлазе у посету девственицама и удовицама, чак ни ради неке дефинисане црквене потребе, без знања епископа и уз обавезну пратњу. Ово је последица

ђаконисама као особеним и препознатљивим репрезентима женског присуства и аскетског искуства унутар литургијских заједница Цркве.

³ Каридојанис Фиццералд Киријаки, *Ђаконисе у Православној Цркви: Позване на свейосиј и служење*, стр. 25-40.

⁴ Како у списима Апостола Павла тако и у делима каснијих аутора искуство подвига се сагледава као јединствено искуство целе Цркве. Иако се препознаје присуство различитих дарова код чланова Цркве, код ранохришћанских писаца је препознатљиво настојање да појавни лик Цркве, како се она испољавала у друштвеној реалности и свакодневици, изразе као јединствен и недељив, не наглашавајући поједине обрасце манифестовања благодатних дарова код њених чланова. У том смислу сагледавајући није било места акцентовању било ког особеног аспекта црквеног живота као нарочито важног и издвојеног из целине црквеног самопоимања.

⁵ 38. канон Картагинског сабора: „Клирици или подвижници уздржања нека не одлазе удовицама и девојкама, осим по допуштењу и сагласности свог епископа ... а и то нека не чине сами, него са другим клирицима...”

⁶ Канон 18. сабора у Елвири: „Епископ, свештеник и ђакон, једном преузевши своје место у (црквеном) служењу, не може да прими причешће до краја живота уколико је крив за сексуални неморал. Такав скандал је озбиљан преступ”. Сабор у Елвири (јужна део Пиринејског полуострва, данашња Шпанија) је сазван 304. (306) године и донео је 81 канон, односно, то је број канона који су дошли до нас данас а издатих од стране неколико узастопних сабора у Елвири сазиваних у првој деценији 4. века.

чињенице да подвиг обавезује све чланове Цркве и да га не треба посебно препознавати у појединцима и евентуалним групама које такви појединци чине. Са друге стране, формирање особених поступака подвизавања и препознатљивих појединаца и група који их практикују постају искуство Цркве у периоду после прогона. Ово је на неки начин разумљиво у контексту самопоимања чланова ране Цркве који су себе видели током прогона као социјалном егзистенцијом иманентне свету и друштву које их окружује, али са којим суштински немају чврсту везу каква је она која их везује за Господа и његову Цркву, будући да су они у свету али „нису од овога света”,⁷ по речима самога Спаситеља. У време прогона током прва три века то је било перманентно стање црквене свести и искуства, боравити у свету али не бити од света, односно, не идентификовати се са њим, што је био и основни покретач и подстицај на *martirium*.⁸ Када је прогон престао, а посебно у другој половини и крајем 4. века када је хришћанство постало државна религија,⁹ јавила се потреба међу хришћанима да на другачији начин изразе аутентичан доживљај своје вере и Цркве коју творе. Последица нових околности живљења било је и просторно одвајање појединаца, а за њима и група, које су одлазиле из својих насеобина и својих месних цркава, да би дистанцирајући се од друштва, које је почињало да персонификује империју и све оно што она собом носи, покушали да пронађу аутентичне пројаве своје вере која их усмерава према јеванђеоским идеалима који су скривени у Христовим речима – „будите савршени као Отац ваш небески...”,¹⁰ „нисте од овога света, јер кад бисте били од овога света, свет би своје љубио, а како нисте од света, него вас ја изабрах од света, зато вас мрзи свет...”,¹¹ или „примите јарам мој на себе и

⁷ Јн.17,14; 17,16;

⁸ *Martirium* – у аутентичном и ужем значењу сведочење вере у Христа, а у ширем и контекстуалном значењу мучеништво за Христа.

⁹ Хришћанство постаје званична религија Источног римског царства током владавине императора Теодосија I (379-395.); Погледати: Шене Жан-Клод и Флизи Бернар, *Византија – Историја и цивилизација*, стр. 48 и 243.

¹⁰ Мт.5,48.

¹¹ Јн.15,19.

научите се од мене... јер јарам је мој благ и бреме је моје лако".¹² Међутим, нови подвижнички обрасци, који се јављају крајем прве половине и средином 4. века, поред свих својих афирмативних чинилаца почињу да представљају проблем за Цркву, који временом постаје све већи.¹³ Само летимичан преглед збирке канона сабора у Гангри то потврђује.¹⁴ Наиме, поред свих легитимних основа оваквог облика подвизавања, који је подразумевао напуштање насеобина и црквених заједница организованих у њима, он поседује и једну нелегитимност, која је за Цркву тог периода била неприхватљива. Ту се мисли на одсуство литургијског и богослужбеног утемељења такве праксе.¹⁵ Процес је био незаустављив, али епископи месних Цркава свакако нису на његово спровођење могли гледати благонаклоно. Логика литургијске заједнице и њено свештено јединство на локалном нивоу око клирика који су својим службама обједињени ауторитетом епископа није препознавало подвижничке побуде за издвајањем и осамљивањем као саме по себи прихватљиве. Отуда велики напори црквених Отаца, пре свега Светих Василија Кесаријског и Пахомија Великог, да одређеним нормативним правилима врате подвижнички настројене појединце црквеном јединству.¹⁶ Овај процес се одно-

¹² Мт.11,29-30.

¹³ Браун Питер, *Тело и друштво*, стр. 356.

¹⁴ Сабор у Гангри, сазван 340. године, са својих двадесет канона се наглашено репресивно и корективно односи према аскетским праксама насталим унутар Евстатијевих подвижничких заједница које на радикалан начин мењају слику традиционалних улога чланова домаћинства, у значајној мери мења позицију жена унутар *domus*-а, њихову друштвену улогу унутар градске или сеоске заједнице, као и империје у целини.

¹⁵ Напуштање насеобина унутар којих је организована литургијска заједница ради каквог паралитургијског подвига је за рану Цркву било неприхватљиво. Таква усмереност подвижништва је претила да разори Цркву изнутра и обесмисли принципе њеног организовања који су за циљ имали обједињавање у једну недељиву литургијску заједницу свих хришћана јеног места; Погледати каноне сабора у Гангри са кратким објашњењима у – Јевтић Атаназије, *Свештени Канони Цркве*, стр. 243-249.

¹⁶ Стварни разлог прегнућа Светог Василија Великог и Светог Пахомија је превасходно била потреба, не толико да се нормативизује живот подвижника колико да се живот монаха и монахиња, који све више добија на замаху и

сио како на подвижнике мушкарце, којих је током четвртог века било заиста много, како у Египатским пустињама тако и у Сирији и Палестини, тако и на малобројне жене подвижнице. Оно што препознајемо као правилност у овом периоду јесте чињеница да се за овакав избор хришћанског сведочења у највећем броју опредељују појединци, како мушкарци тако и жене, из гентилских заједница Римског царства (хришћани из семитских, коптских и јеврејских насеобина), који се у животу унутар друштва управљају својим обичајним народним нормама, тзв. *ius gentium*-ом,¹⁷ док поседнике римског грађанства, односно, припаднике и припаднице *ius civilis*-а¹⁸ срећемо далеко ређе, односно само оне који су лица *sui iuris*,¹⁹ тј. оне који су правно самовласни и слободни. Такво стање је последица статусне ригидности римског права које је институцијом *patria potestas*-а,²⁰ односно, *pater familias*-а, у чијем

бројности, у већој мери веже за литургију, односно, за регуларан јерархијски поредак или, прецизније речено, за надлежног епископа и свештенство.

¹⁷ *Gentili* или *peregrini*, популација неримског становништва, махом из освојених и поробљених провинција, која се управљала својим домицилним правним прописима, чешће обичајног, а тек у каснијем периоду писаног права, која је у све већој мери насељавала урбане заједнице Римске империје и представљала све присутнију популацију унутар римског друштва; види, *Pravna enciklopedija* I, стр. 526. – Друштвена раслојеност и правна ограниченост су код припадника гентилских народа били далеко мање присутни и социјално условљавајући него што је то био случај са римским грађанима који су се повиновали *ius civilis*-у тако да су се из тих разлога они (*gentili*) у већој мери опредељивали да свој хришћански идентитет и подвижничко настројење изразе на један радикалнији начин напуштањем својих домаћинстава и отпочињањем живота у некој од подвижничких заједница хришћана ван али ипак на домак градова и села или, пак, на један усамљенички начин.

¹⁸ *Ius civilis* (*ius civile*) је правни систем којим су се служили само Римљани (римски грађани) у својој држави; види, *Pravna enciklopedija* I, стр. 525.

¹⁹ Лица која су била *sui iuris* поседовала су правну и пословну способност и нису била ни под чијом влашћу, већ су била самостална и слободна у друштвеном животу и одлучивању.

²⁰ *Patria potestas* (*Pater familias*) – У првим вековима римске историје *pater familias* је сматран неограниченим господарем свих чланова породице и сопствеником целокупне породичне имовине. Једино је он у породици имао правну и пословну способност. *Potestas* је био само у поседу *pater familias*-а ; види, *Pravna enciklopedija* II, стр. 1108.

поседу је био *potestas*, на известан начин укочила унутарњу динамику црквене заједнице. То се нарочито односило на жене чија права су, као и социјални и друштвени статус, били у потпуности потчињени *pater familias*-у, што је код највећег дела женске популације за последицу имало њихову малу друштвену видљивост и готово у потпуности одсутну социјалну мобилност. У том смислу, опредељење хришћанки за живот у подвигу који је подразумевао организовану заједницу попут манастира или какав анахоретски облик подвижништва, који је у овом периоду код жена био веома редак, подразумевао је претходне правне сагласности *pater familias*-а и ослобађање од *potestas*-а или *manus*-а, што није било доминантно својствено вредносном систему и правној свести римског друштва и појединаца у њему, макар они били и хришћани.²¹ Потврда оваквог стања у Цркви је и настојање папе Калиста да почетком 3. века омогући хришћанима и хришћанкама, који су били римски грађани, ступање у конкубинат, или прецизније речено квази-брачну заједницу, да би премостили различите правне статусе и системе у којима су живели и који им то нису омогућавали. То је био и разлог његовог (Калистовог) сукоба са Иполитом као алтернативним предводником Римске Цркве и самопрокламованим моралним судијом папиним поступцима и њиховим последицама.²² Да је правна строгост римског друштва битно утицала на унутрашњи живот Цркве говори нам такође и 82. Апостолски канон²³ као и 64. и 82. канон Картагинског сабора.²⁴ Први не одобрава да се било ко од робова, који су очито хришћани и

²¹ Шо (Brent Shaw), бавећи се Августиним поимањем породице и друштвених улога њених чланова, наводи да је у периоду позне антике постојало извесно културно слепило које није омогућавало да се сагледа стварни положај жена у друштву које је доминантно било вредносно уређено принципима насталим унутар мушких позиција моћи; види: Shaw D. Brent, „*The Family in Late Antiquity*” као и фн. 8, стр. 7.

²² Браун П., *op.cit.*, стр. 215.

²³ Канон 82. апостолски: „Не одобравамо да се робови постављају у клир без приволе господара, на огорчење оних који их имају, јер то ствара преврате у домовима...”

²⁴ Канони 64. и 82. Картагинског сабора: „Да треба од цара измолити ослобођење робова у Цркви” и „О ослобађању робова (обраћањем ауторитету цара)”.

чланови Цркве, поставља у службу клира без дозволе свога господара, што би значило без претходног ослобађања од ропског статуса. Друга два, исто тако, односе се на статус робова у Цркви, односно, уводе обавезу да се Црква обрати цару ради њиховог ослобађања од ропства не би ли као ослобођеници преузели, без правних и социјалних условљавања и ограничења, своје литургијске и пост-литургијске обавезе и службе. Канон 80. сабора у Елвири²⁵ у вези са истим феноменом доноси специфичну одлуку којом ослобођени робови не могу бити рукоположени у службу црквеног клира уколико је њихов дотадашњи господар још жив, што додатно говори о важности и снази законских ограничења у римском праву. Сасвим је јасно да се по аналогiji ова ограничења могу односити и на чланове Цркве који нису робови али су лица отуђена од права *alieni iuris*,²⁶ односно, под влашћу су својих *pater familias*-а, што чини бројем преовлађујућу популацију римског становништва, а што за последицу има чињеницу да таква лица, било мушког било женског пола, и исто тако било ког узраста, не могу предузети никакву промену у свом животу, социјалном или правном статусу без претходног одобрења. Ово потврђују 40, 41. и 42. канон Св. Василија Кесаријског, у којима се ступање у брак лица *alieni iuris* без сагласности њихових *pater familias*-а сматра ништавним (40. и 42. канон),²⁷ док у 41. канону,²⁸ на брак удовице која има власт над собом, како дословно каже Св. Василије, не може бити приговора јер она никоме није правно потчињена, што нам говори да је она самовласно лице, односно лице *sui iuris*. Ограничења која су се односила на ступање у брак такође су условљавала и избор подвижничког начина живота посвећеница, девица и удовица, пројављеног кроз телесно уздржање и социјално осамљивање.

²⁵ Канон 80. сабора у Елвири: „Робови који су ослобођени, али њихови некадашњи господари су још у животу, не могу бити уведени у службу клира”.

²⁶ Лица у правном и пословном статусу *alieni iuris* нису поседници правне ни пословне способности и у потпуној су власти својих *pater familias*-а, односно, под њиховом су *potestas*.

²⁷ Канон 40. Светог Василија: „О слушкињи која без дозволе господара склопи брак” и канон 42. Светог Василија: „О браковима без сагласности власника (родитеља или господара)”.

²⁸ Канон 41. Светог Василија: „О удовици која склопи други брак”.

Имајући све ово у виду можемо рећи да је епицентар женског подвижништва до средине 4. века био *domus*, и да су подвижнице, девственице и у одређеној мери удовице, своје унутарње аскетско настројење остваривале у породичном окружењу, иза зидова својих одаја и дворишта, под ауторитетом својих *pater familias*-а, представљајући духовно прибежиште својим ближњима, а истовремено и извор надања у милост Божју не само осталим члановима *domusa*, већ и свим житељима *полис*-а/*urbis*-а.²⁹ Пошто је *domus* представљао простор женског подвига појавило се у пракси Цркве као нарочито спорно њихово обитавање унутар домаћинства неког од свештеника тако да сабори Први васељенски својим 3. каноном и, нешто раније, у Елвири 27. каноном,³⁰ доносе правило којим се боравак подвижница у свештеничким одајама (кућама) дозвољава само најближим сродницама – мајци, сестри или ћерци, док за све остале важи забрана. Двадесет канона сабора у Гангри, из овог периода, претежно су усмерени на кориговање подвижничких пракси које су везане за домаћинство и свакодневно владање у породичном амбијенту у контексту дефинисаних социјалних, друштвених и правних улога којима су појединци оба пола били обавезани и које су их чиниле легитимним житељима својих урбаних и црквених заједница. Сабор у Гангри има за циљ да са једне стране афирмише подвижнички менталитет хришћана,³¹ а да истовремено очува његове поседнике и практиканте у

²⁹ У периоду позне антике *domus* је истовремено представљао простор и заједницу за остварење хришћанског подвига девственица, брачног заједништва брачника, породичног узрастања деце, контроле робова, социјалног позиционирања свих његових чланова и постојан механизам очувања доминирајућих друштвених и религијских (па и хришћанских) вредности; види, Shaw D.V., *op.cit.*, стр. 36.

³⁰ Канон 27. сабора у Елвири: „Са епископом или било којим другим клириком може живети само његова сестра или ћерка која је девственица посвећена Богу. Ниједна друга жена која није са њим у сродству не може остати (да живи са њим)“.

³¹ Евстатије као монах, духовник и подвижник великог ауторитета имао је снажан утицај на црквени живот многих области у Малој Азији, нарочито у Пафлагонији, Кападокији и областима према Јерменији. Као такав имао је огроман утицај и на Светога Василија Великога. Иако су његове екстремне

чврстим социјалним оквирима, правним овлашћењима и друштвеним обавезама римског друштва позне антике које би их врло лако, услед непримерене аскезе, препознало као нелојалне, нелегитимне и доминантном грађанском етосу стране. Кориговање непримерених и неразумних подвижничких поступака хришћана Пафлагоније је средином 4. века било у функцији одбране младог, свежег и крхког урбаног идентитета хришћанских заједница које су свој грађански легитимитет стекле тек нешто више од две деценије раније Миланским едиктом.³²

Међутим, управо ће одлуке сабора у Гангри у хронолошком смислу кореспондирати са великом променом која ће се догодити средином и у другој половини 4. века када на велику црквену подвижничку позорницу ступају друштвено и политички моћне, финансијски независне и правно слободне удовице и девственице које ће својим активностима дати легитимитет јавности и транспарентности женског подвижништва и које ће својом црквеном делатношћу у великој мери променити положај жена, не само у римском друштву, већ преваходно у Цркви. Овде мислим на грандиозне духовне фигуре и личносне профиле Св. Меланије Римљанке старије,³³ Св. Олимпијаде³⁴ и Св. Матроне Цариградске,³⁵ као и јединствене Св. Макрине³⁶ (сестре Светих Василија Великог,

подвижничке праксе биле осуђене на сабоу у Гангри 340. године, он сам није осуђен, тако да га неколико година касније затичемо као епископа Севастийског. Временом и Свети Василије Велики препознаје нецрквеност Евстатијевог разумевања и практиковања аскезе тако да и сам, у великој мери, коригује своје ставове иако се његова прва љубав према подвигу, коју је стекао пријатељством са Евстатијем, могла препознавати у његовим радовима и животу до самог краја.

³² Милански едикт су императори Константин и Ликиније издали 313. године у циљу омогућавања хришћанима да слободно исповедају и практикују своју веру.

³³ О Светој Меланији Римљанки старијој о њеном животном путу, подвижништву, манастирском животу, милосрђу, види: Браун П., *op.cit.*, стр. 347-349.

³⁴ О Светој Олимпијади Цариградској види: Браун П., *ibid.*, стр. 350-352. и Каридојанис Фиццералд К., *Ђаконисе у Православној Цркви*, стр. 62-65.

³⁵ О Светој Матрони Цариградској (Бејрутској) в.: Браун П., *ibid.*, стр. 338-339.

³⁶ О Светој Макрини види: Браун П., *ibid.*, стр. 345-346. и Каридојанис Фиццералд К., *op.cit.*, стр. 60-62.

Григорија Нисијског и Петра Севастијског). Њихово велико богатство, слободан социјални и правни статус услед изненадног удовиштва, неспутана црквена ангажованост, приврженост правоверју и потенцијал да материјално помогну Цркву на свим пољима где је то било неопходно, одличне везе са империјалном елитом, дворским службеницима и члановима Сената, као и неокрњен грађански ауторитет и поседовање непатворене друштвене моћи омогућили су овим женама да поставе високе стандарде хришћанског духовног ауторитета, да га први пут из окриља личности великих светих мученица првих векова пренесу у посед девојака и жена одлучних да својим подвижничким животом превасходно пројављеним у девичанству, посведоче Јединога Васкрслог и да их од неостварених брачних невести, што је у периоду позне антике представљало друштвени и правни стандард и императив за припаднице женског пола, учини јединственим и бесценним невестама Христовим. Наратив о значају и превасходности монашког подвига над браком у делима Григорија Нисијског, Јована Златоустог и Јована Касијана³⁷ доводи до тога да се ауторитет жена подвижница из анонимности *domusa*, премешта у окриље подвижничких заједница градова које се организују под ауторитетом ових великих и значајних светитељки, као и предстојатеља локалних Цркава чије су поверење и подршку оне безрезервно уживале. Наведене, младе подвижничке заједнице девственица, својим начином живота и подвига све више инклинирају према формама манастирских заједница, што по први пут доводи у корелацију и под исту вредносну оцену мушко и женско манастирско аскетско искуство. Св. Макрина у Анесију, Меланија у Јерусалиму, Олимпијада у престоници – Цариграду, Матрона у околини Бејрута, као и сестра Св. Пахомија устројавајући њихове насеобине и правила њиховог унутарњег поретка надомак подвижничких заједница свога брата на обалама Нила, почињу да изграђују један нови етос и за римско друштво, али још више за Цркву, у којем је жена, било девојка или удовица, препозната као достојна подвиж-

³⁷ Otten Willemien, „Augustine on Marriage, Monasticism, and the Community of the Church”, стр. 9.

ничког ауторитета какав је Црква додељивала онима који са неспутаном одлучношћу и спременошћу иду за Христом жртвујући, не више свој живот, како је то било карактеристично до тада, већ своје природне дарове, свој социјални статус и своју материјалну довољност и самосталност, који су били тако ретки и несвакидашњи, и ради тога непроцењиво вредни, за жене римског друштва с краја 4. и почетка 5. века. Будући да пракса организованог и заједничког подвига великих скупина, било мушкараца било жена, узима маха, и да се до тада Васељенски сабори нису изјашњавали о овом феномену нити доносили посебне одлуке у вези са њим, средином 5. века, на Халкидинском сабору, Црква препознаје зрелост да се донесе низ канона који монашке заједнице и све оно што се догађа у њима чвршће везује за епископа (4. и 8. канон),³⁸ као и канон којим се санкционише одрицање од завета девствености и монахиња и њихово ступање у брак (16. канон).

Са Четвртим васељенским сабором³⁹ и његовим одлукама се завршава прва фаза у развоју женског и, уопштено посматрано, свеукупног монаштва у Цркви. Јустинијанова епоха, потом, доноси многе промене и на законодавном и друштвеном плану. Црквени канони добијају државну санкцију, државни закони у све

³⁸ Халкидонски – канон 4. „Да монаси не чине ништа без сагласности епископа, не отварају манастир, нити да узимају на себе световне бриге”; канон 7. „Да клирик или монах не могу бити у световној служби”; канон 8. „Да сиротишта, мученичка места и манастири буду под епископом”.

³⁹ Четвртим васељенским сабором (451. година Х.е.), познатим и као Халкидонски, уводи се нови организацијски модел васељенског (глобалног) црквеног уређења (Патријаршијски систем или систем Пентархије), доноси се халкидонски догмат о јединству природа (божанске и човечанске) у јединственој, недељивој и божанској личности Христовој, доноси се канони који уређују подробније манастирски живот и владање монаха, монофизитска јерес доживљава осуду и сви њени поборници (најекстремнији су били из редова монаха), Црква улази у нову фазу односа са царством што кулминира тзв. симфонијом у односима државних и црквених ауторитета која оквирно започиње од времена императора Јустинијана I у првој половини 6. века и, нажалост, отпочиње велика монофизитска схизма која одељује од црквеног јединства огроман број хришћана Египта, Сирије, Блиског истока и Јерменије; види, Карташов А.В., *Васељенски сабори*, стр. 282-208. и Пеликан, Ј., *Хришћанско њредање*, стр. 290-300.

већој мери регулишу црквена питања карактеристична како за унутрашњи тако и за спољашњи живот свештене заједнице, номоканони као мешовити зборници државно-црквених норми у све већој мери дефинишу ромејско друштво и положај Цркве у њему, а новоформирана друштвена империјална/властелинска елита стиче своје особено место и у великој мери својим ктиторским потенцијалима и прегнућима одређује живот у Цркви, особито динамику оснивања нових манастира, особито женских, форматирања манастирских типика и критеријума за заснивање монашког статуса. Међутим, ово је већ посебна тема достојна неког другог научног скупа на тему женског монаштва у Цркви.

Извори

Светио Писмо Новој Завети, превод Комисије СА Синода СПЦ, Југословенско библијско друштво, Београд 1998.

Правна енциклопедија I и II, Савремена администрација, Београд 1989.

Литература

Јевтић, Атанасије, *Свешћени Канони Цркве*, ПБФ УБ и ман. Тврдош, Београд 2005.

Милаш, Никодим, *Правила Православне Цркве са ѿумачењима I и II*, Накладе књижара А. Пајевића, Нови Сад 1896.

Карташов, В. Антон, *Васељенски сабори*, ПБФ УБ и СКЗ, Београд 2009.

Пеликан, Јарослав, *Хришћанско ѿредање I*, Службени гласник, Београд 2009.

Шене, Жан Клод и Флизен, Бернар, *Визанѿија – Историја и цивилизација*, Слио, Београд 2010.

Браун, Питер, *Тело и друштво*, Слио, Београд 2012.

Каридојанис Фиццералд, Киријаки, *Баконисе у Православној Цркви: Позване на светиосѿ и служење*, Каленић, Крагујевац 2009.

Shaw, D. Brent, „The Family in Late Antiquity: The Experience of Augustine”, „*Past and Present*”, No. 115. (May, 1987), pp. 3-51. <http://www.jstor.org> Thu Nov 8 13:35:43 2007

Otten, Willemien, “Augustine on Marriage, Monasticism, and the Community of the Church”, “Theological Studies”, Vol. 59. Issue: 3. 1998. pp. 385+<http://www.questia.com/reader/print> December 12th 2007.

Садржај

<i>Предговор</i>	5
<i>Поздравна Слова</i>	7
Предраг Пузовић	
<i>Прејодобна Анастасија – Ана</i>	11
Зоран Ранковић/Владимир Вукашиновић	
<i>Служба на Посѣрижење монахиње (чрноризице) у српском евхолоиону Гилф. 21 РНБ из XIII-XIV века</i>	25
Србољуб Убипариповић	
<i>Чин ѿсѣрија монахиње (Евхолоиј Coislin 213 из 1027.г.) и Тиѣик Манасѣира Боѿородице Блаѿодаѣне у Цариѣрагу (око 1110-1138.г.) као моѿући узори за ѿследовање ѿсѣрија Прејодобне Анастасије и усѣројсѣво Манасѣира Пресвѣѣе Боѿородице у Куришумлији</i>	43
Зоран Деврња	
<i>Женско монашѣво у канонском ѣредању Цркве до средине V века</i>	61
Ана Рашковић/Никола Лукић	
<i>Свѣѣе жене у српској химноѣрафији</i>	75
Предраг Петровић	
<i>Тајноводсѣво монашке службе у сѣисима божансѣвеноѣ Дионисија Ареѿаѣиѣѣа</i>	97
Миша Ракоција	
<i>О рановизанѣѣјским Јонским имѿосѣ кайѣѣѣелѣма из Боѿородичине Цркве у Куришумлији</i>	113
<i>Прилоѿ</i>	135

CIP - Каталогизација у публикацији
Народна библиотека Србије, Београд

825 година пострига свете Анастасије – Манастир Пресвете Богородице у Куршумлији : зборник радова са научног скупа Куршумлија–Пролом Бања, 26–28. новембар 2021. године / приредио Владимир Вукашиновић. - Београд : Православни богословски факултет Универзитета ; Ниш ; Православна Епархија нишка, 2022 (Врњци : Интерклима-графика). - 141 стр. : илустр. ; 24 cm

Тираж 200. - Стр. 5: Предговор / Владимир Вукашиновић. - Напомене и библиографске референце уз текст. - Библиографија уз већину радова. - Резимеи уз већину радова.

ISBN 978-86-7405-260-0

а) Манастир Пресвете Богородице -- Куршумлија -- Зборници
271.222(497.11)-532.6-9(082)
726.71(497.11)(082)

COBISS.SR-ID 108335369